

BAQTRİYADA OLIB BORILGAN ARXEOLGIK TADQIQOT ISHLARINING NATIJALARI

Bobohusenov Akmal Ashurovich

Osiyo xalqaro universiteti Tarix va filologiya kafedrasida o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10874047>

Annotatsiya. Qadimgi Baqtriyaning vatanimiz davlatchilik tarixida tutgan o'rnini va ahamiyati. Baqtriyaning boy madaniy tarixini o'rganish. Baqtriyaning qadimgi shaharlarning o'rganilish tarixi haqida ma'lumotlarni bilish. Aholisining mashg'ulotlari va keyinchalik boy madaniyatning shakllanishidagi o'rnini tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Shimoliy Baqtriya, shimoli-G'arbiy Baqtriya, Hisor tizmalari, antik davr, Oks Ahamoniylar davlati, So'g'd, tarixiy-geografik tavsifi, arab sayyohlari, kushonlar davri, Gozbon madaniyati, Amudaryo, topografik ma'lum, O'rta Osiyo, Surxondaryo, Pomir tog'lari, M.E. Masson, oq suvoq, tosh karnizlar.

THE RESULTS OF THE ARCHAEOLOGICAL RESEARCH WORKS CARRIED OUT IN BACTRIA

Abstract. The role and importance of ancient Bactria in the history of the statehood of our country. To study the rich cultural history of Bactria. To learn about the history of the study of the ancient cities of Bactria.

Key words: North Bactria, North-West Bactria, Hisar ridges, antiquity, Ox Achaemenid state, Sogd, historical-geographical description, Arab tourists, Kushon period, Gozbon culture, Amudarya, topographic map lum, Central Asia, Surkhandarya, Pamir mountains, M.E. Masson, white plaster, stone eaves.

РЕЗУЛЬТАТЫ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В БАКТРИИ

Аннотация. Роль и значение древней Бактрии в истории государственности нашей страны. Изучить богатую культурную историю Бактрии. Узнать об истории изучения древних городов Бактрии.

Ключевые слова: Северная Бактрия, Северо-Западная Бактрия, Хисарские хребты, древность, Государство Окс-Ахеменидов, Согд, историко-географическое описание, арабские туристы, Кушонский период, Гозбонская культура, Амударья, топографическая карта Лум, Средняя Азия, Сурхандарьинская область, горы Памира, М. Э. Массон, белая штукатурка, карниз каменный.

O'z davrida juda katta shov-shuvga sabab bo'lgan bu topilmalar kushon davri Shimoliy Baqtriya yodgorliklarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. 1933 yildayoq topilma topilgan joyda M.E. Masson boshchiligidagi arxeologik ekspeditsiya ishlay boshladi. M.E. Masson tomonidan Ayritom tepaligida ikkita qidiruv shurfi qazilgan. Tepalikning Shimoliy tomonidagi birinchi shurfdan tosh qoplamalar bilan Vangan ustunning pastki qalin qismi va uning yonidan oltita cho'zinchoq, tasvirlar tushirilgan tosh qoplamalar topilgan. Ustunlardan Shimolroqda qazilgan ikkinchi shurfdan hom g'ishtdan qad ko'targan va rejaviy tuzilishi to'g'ri burchakli bo'lgan xona aniqlangan. Xonaning devorlari oq suvoq bilan suvalgan. Xonaning markazida esa to'g'ri burchakli, haykal o'rnatiladigan maxsus (postament) ochilgan. Aftidan, unga xonaning Shimoli-sharqiy burchagidan topilgan tosh haykal o'rnatilgan bo'lsa kerak. Xonaning sathidan esa tosh

asoslar, tosh karnizlar, ganch haykallarning parchalari va bir nechta me'moriy ganchkorlik ishlaridan namunalar topilgan. M.E.Masson topilgan inshootni Budda ibodatxonasi yoki diniy xonasi mavjud bo'lgan hukmdor saroyi deb izohladi va milodning I asri bilan sanaladi. Tadqiqotchi, shuningdek, bu yerdagi topilmalar Gandhar san'ati va Hind haykaltaroshlik maktabi an'alarini eslatuvchi SHarq ellinistik madaniyatini o'zida aks ettirishini ta'kidlaydi¹. Ayritomdagi 1933 yilgi qidiruv ishlari O'rta Osiyoda yunon-budda madaniyati me'morchilik yodgorliklari o'rganilishini boshlab byerib, qo'shni Termiz ko'hna shahri hududlaridagi aynan shunga o'xshash yodgorliklar davri va sanasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

1936 yilga kelib Termez arxeologik kompleks ekspeditsiyasi tashkil etildi. M.E.Masson boshchilik qilgan ushbu ekspeditsiya kushon davri tarixi va madaniyati masalalarini izchil tadqiq etishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. 1936-1937 yillar mobaynida Eski Termiz va uning atroflarida qazishma ishlari olib borildi. Termiz ekspeditsiyasining keyingi yillardagi tadqiqotlari natijasida Termiz shahrining tarixiy topografiyasi aniqlandi. Ko'hna shaharda ikkita yirik Budda ibodatxonasining mavjudligi va uning mustahkam himoya devorlari bilan o'rab olinganligiga asoslanib, shaharning nisbatan rivojlanish pallasi kushonlar davriga to'g'ri kelishi isbotlandi². Ayritomda qazishma ishlari olib borish TAKE ning 1937 yilgi rejasiga kiritilib, M.I.Vyazmitina boshchiligida maxsus guruh tuzildi. 1937 yilgi qazishmalar tepalikning Shimoliy-sharqidagi jar bilan tutashib ketuvchi 288 m² maydonni (3-4 m chuqurlikda) qamrab olgan³. Turli sabalarga ko'ra ko'rsatilgan maydon to'laligicha ochilmagan. Faqatgina bir qator diniy va ma'muriy vazifalarni bajargan xonalardan iborat binoning bir qismi ochilgan, xolos. Binodagi turli o'lchamli xom g'ishtlar, ularning tarkibi, ishlatilgan qorishmalar va boshqa belgilar bino dastlabki qurilgan paytidan so'ng bir necha marta qayta ta'mirlanib unga qo'shimchalar kiritilganligidan dalolat beradi. M.Vyazmitina boshchiligida olib borilgan tadqiqotlar natijasida qazib ochilgan binoning qay maqsadda qurilgani va bajargan vazifalari aniqlanib, bino ichki qismining rejayiy tuzilishi, qurilish ashyolari va o'lchamlari, turli-tuman me'moriy topilmalar o'rganilgan. Tadqiqotchilar o'rganilgan binoni, diniy hususiyatga ega bo'lgan, shuningdek, ichida kohinlar yashaydigan yotoqxona, oshxona, omborxonasi kabi turli yordamchi xonalari mavjud bo'lgan Budda ibodatxonasi deb hisoblaydilar. Aynan shunga o'xshash ibodatxonalar qoldiqlari Hindiston, Afg'oniston va SHarqiy Turkistondan topilgan. Xitoy solnomachilarining ma'lumotlariga ko'ra, Budda ibodatxonalarida nafaqat diniy marosim va urf-odatlariga, balki xo'jalik hayotiga ham katta e'tibor byerilgan. M.Vyazmitina tadqiqotlari natijalariga ko'ra, baland tepalikdagi peshtoqda tasvirli tosh hoshiyasi bo'lgan ibodatxona inshooti nisbatan qadimgiroq davrga oid bo'lib, u yerdagi ustunlar ostidan topilgan to'rtburchak sopol qoplamalarni M.E.Masson «Baqriya g'ishtlari» deb atagan. Atrofida butun ibodatxona inshootlarini mujassamlashtirgan ibodatxona markazi aftidan Hindistondan kelgan qaysidir Budda jamoasi a'zolari tomonidan bunyod etilgan bo'lsa kyarak. Bino peshtoqidagi tasvirlarning diqqatni tortadigan tomoni shundaki, tasvirlarning alohida qismlari o'ziga xos hususiyatlarga ega. Peshtoqing ayrim qismlari turli davrlarda yoki ta'mirlash jarayonida bunyod etilgan degan fikrlar ham bor. Peshtoqdagi musiqachilar tasvirlang sharafa nisbatan yaxshi saqlangan va badiiyligi kuchli. Qolganlari nisbatan qo'polroq bo'lib, tasvirlari ham syermazmun emas. Umuman olganda,

¹ Массон.М.Е. Находки фрагмента скульптурного карниза I в. н.э. -Т., 1933. -С. 44

² Массон.М.Е. Термезская археологическая комплексная экспедиция (ТАКЭ) // КСИИМК. -1940. -№8. -С. 113

³ Вязмитина М.И. Раскопки на городище Айртам // Тр. ТАКЭ. -Т., 1945. -Т.II. -С. 23-34

tasvirlari va tuzilishiga ko'ra, peshtoq manzaralari ellinizm namunalarini eslatadi. Peshtoqdagi musiqachilar boy qimmatbaho taqinchoqdar bilan tasvirlangan.

Ayritom peshtoqida tasvirlangan ud Old Osiyo, Eron, Hindiston va Sharqiy Turkistondagi musiqa asboblari o'xshab ketsada, o'ziga xos xususiyatlarga ega. Naysimon musiqa asbobi esa O'rta Osiyo musiqa asboblari xos emas. Ular yunonlar bilan kirib kelgan. Aynan shunga o'xshash musiqa asboblari Afg'onistondagi ellinistik yodgorliklarda, chang esa Hindiston va Sharqiy Turkistonning haykaltaroshlik yodgorliklarida uchraydi.

Xulosa qiladigan bo'lsak Baqtriya hududida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiku o'lkamiz boy madaniyatini o'rganishda bu manzilgohlardagi tadqiqotlar ilmiy ahamiyatga ega hisobladi. Tadqiqotlar davomida o'lkamizning boshqa mintaqalar bilan olib borgan a'loqalaridan dalolat beradi.

REFERENCES

1. Массон.М.Е. Находки фрагмента скульптурного карниза I в. н.э. -Т., 1933. -
2. Массон.М.Е. Термезская археологическая комплексная экспедиция (ТАКЭ) // КСИИМК. -1940. -№8.
3. Вязмитина М.И. Раскопки на городище Айртам // Тр. ТАКЭ. –Т., 1945. –Т.II.
4. Сагдуллаев А.С., Эшов Б.Ж. Бактрия ва Сўғдиёнанинг худудий чегаралари ҳақида // Бактрия-Тоҳаристон қадимда ва ўрта асрларда. Самарқанд. 1993.
5. Ashurovich, B. A. . (2024). Results of the Archaeological Research Works Carried Out in Bactria. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, 4(3), 113–119. Retrieved from <https://www.inovatus.es/index.php/ejine/article/view/2686>
6. Bobohusenov, A. (2024). HISTORICAL GEOGRAPHY OF BUKHARA OASIS. *Modern Science and Research*, 3(2), 634–640. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29429>
7. Akmal, B. (2024). THE GREAT WALL OF THE EARLY MIDDLE AGES - KANPIRAK WALL. *Modern Science and Research*, 3(1), 694–698. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28381>
8. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
9. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). THE MATERIAL CULTURE OF THE TOMBS OF THE ANCIENT AND EARLY MEDIEVAL PERIOD. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 24–29. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue11-06>
10. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK O'RTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QO'RG'ONLARI MODDIY MADANIYATI . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 35(3), 65–70. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037>
11. Bobohusenov Akmal. (2023). ANTIK VA ILK O'RTA ASRLAR DAVRI MOZOR-QO'RG'ONLARI MODDIY MADANIYATI . *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И*

- ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 35(3), 65–70. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/10037>
12. Tursunova, M., & Bobohusenov, A. (2023). QADIMGI VARAXSHA DEVORIY GANCH VA LOY BEZAKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 303–308. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10026873>
  13. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHSINING ANTIK DAVRI SHISHA BUYUMLARI. *TADQIQOTLAR*, 25(2), 208–211. Retrieved from <http://tadqiqotlar.uz/index.php/new/article/view/307>
  14. Bobohusenov Akmal Ashurovich. (2023). VARAKHSHA MURAL GANCH AND CLAY PAINTINGS. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(12), 48–53. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue12-09>
  15. Bobohusenov Akmal, & Naimov Ismat. (2023). BAQTRIYANING BRONZA DAVRI ARXELOGIYA YODGORLIKLARINING JOYLASHUVI VA MODDIY MADANIYATI. *Innovations in Technology and Science Education*, 2(8), 73–80. Retrieved from <https://humoscience.com/index.php/itse/article/view/557>
  16. Bobohusenov , A. (2023). BUXORO VOHASINING ANTIK DAVRI YODGORLIKLARI. *SCHOLAR*, 1(28), 298–302. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/5055>
  17. Bobohusenov Akmal. (2023). BUXORO VOHASI QOYATOSH SURATLARINING DAVRIY TASNIFI. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 29(1), 142–146. Retrieved from <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/8667>
  18. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLANING JAMIYAT IJTIMOYIY TARAQQIYOTIDAGI O'RNI. *Научный Фокус*, 1(6), 369-371.
  19. Shokir o'g'li, S. U. (2024). MIRZO SIROJ HAKIM VA UNING MEROSI.
  20. Sadullayev , U. (2024). MIRZA SIROJ HAKIM AND HIS LEGACY. *Modern Science and Research*, 3(2), 902–910. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/29502>
  21. Shokir o'g'li, S. U. (2023). MAHALLA TUSHUNCHASINING VUJUDGA KELISHI HAQIDA.
  22. Sadullayev, U. . (2024). THE NEIGHBORHOOD IS THE CRADLE OF VALUES. *Modern Science and Research*, 3(1), 607–613. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/science-research/article/view/28343>
  23. Sadullayev, U. (2023). ABOUT THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF NEIGHBORHOOD. *Modern Science and Research*, 2(12), 722-727.
  24. Sadullayev Umidjon Shokir O'g'li. (2023). THE IMPORTANCE OF THE MAHALLA SYSTEM'S REFORMATIONS IN NEW UZBEKISTAN. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(10), 25–30. <https://doi.org/10.37547/ijhps/Volume03Issue10-05>
  25. Sadullayev Umidjon Shokir o'g'li. (2023). The History of the Creation and Formation of the Neighborhood. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM*

- Education (2993-2769), 1(10), 480–485. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2142>
26. O'gli, S. U. S. (2023). ELUCIDATION OF ISSUES OF THE HISTORY OF BUKHARA GUZARS IN OA SUKHAREVA AND HER STUDIES. *International Journal Of History And Political Sciences*, 3(11), 30-35.
27. Sadullayev, U. (2023). ABOUT THE EMERGENCE OF THE CONCEPT OF NEIGHBORHOOD. *Modern Science and Research*, 2(12), 722–727.
28. Shokir o'gli, S. U. (2023). The Essence of State Policy on Youth in New Uzbekistan. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)*, 1(9), 554-559.
29. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN RAISING A SPIRITUALLY MATURE GENERATION. *Modern Science and Research*, 2(10), 488-493.
30. Sadullayev, U. (2023). O'zbekistonda xotin-qizlarga berilayotgan e'tibor: mahalla boshqaruvida xotin-qizlarning roli. In *Oriental Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 551-556). ООО «SupportScience».
31. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF THE NEIGHBORHOOD IN THE SOCIAL DEVELOPMENT OF SOCIETY. *Modern Science and Research*, 2(10), 755-757.
32. Sadullayev, U. (2023). THE ROLE OF WOMEN IN NEIGHBORHOOD MANAGEMENT IN UZBEKISTAN. *Modern Science and Research*, 2(9), 132-135
33. Муродов, Х. (2022). MUSTAQILLIKNING DASTLABKI YILLARIDA O'ZBEKISTONDA XALQARO TURIZMNING RIVOJLANISHI VA UNING ME'YORIY-HUQUQIY ASOSLARI. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 1(4), 13-13.
34. Salimovich, M. H. (2022). Tourism Development in Bukhara During the 1990s and Its Problems. *International Journal on Integrated Education*, 5(6), 298-302.
35. Муродов, Х. (2022, April). СОСТОЯНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ УЗБЕКИСТАНА НАКАНУНЕ НЕЗАВИСИМОСТИ. In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 140-143).
36. Murodov, H. S. (2023). MARKAZIY OSIYODA RIVOJLANISHNING YANGI TENDENTSIYALARI: QOZOG 'ISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH VA NAMKORLIK MASALALARI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(4), 340-345.
37. Мурадов, Х. С. (2023). МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ТУРИЗМ СОҲАСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ТАРИХИ (ЎЗБЕКИСТОН МИСОЛИДА). *Educational Research in Universal Sciences*, 2(8), 84-98.
38. Салимович, М. Х. (2023). REVIEW OF THE HISTORY OF TOURISM DEVELOPMENT IN THE REGION OF UZBEKISTAN. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR*, 1(3), 70-78.